

ODSTRAŇOVANIE Fe A Mn V ÚV KÚTY – POLOPREVÁDZKOVÉ EXPERIMENTY

doc. Ing. Danka Barloková, PhD., doc. Ing. Ján Ilavský, PhD.

Katedra zdravotného a environmentálneho inžinierstva, Stavebná fakulta STU
Bratislava, Radlinského 11, 813 68 Bratislava,
e-mail: danka.barlokova@stuba.sk, jan.ilavsky@stuba.sk

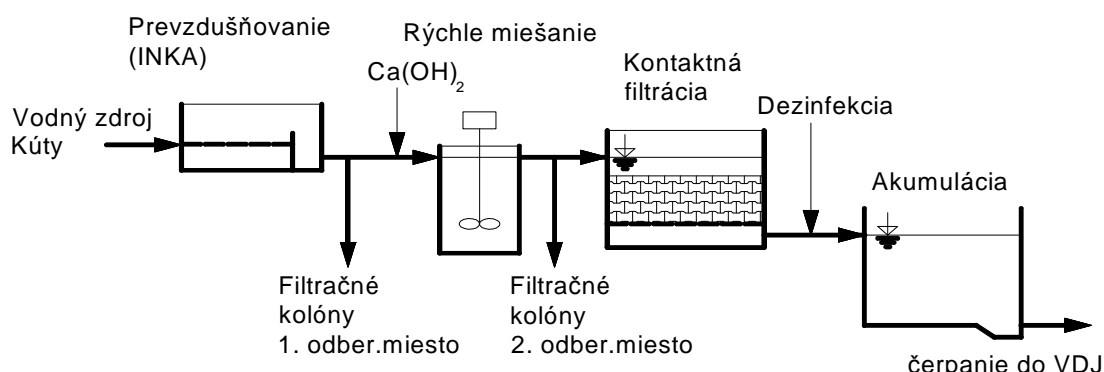
ÚVOD

Na Slovensku je viac ako 86% vôd distribuovaných do verejnej vodovodnej siete z podzemných zdrojov. Kvalita podzemných vôd je na území Slovenska monitorovaná SHMÚ – v 133 objektoch základného monitoringu a vo viac ako 360 objektoch prevádzkového monitoringu. Výsledky laboratórnych analýz boli hodnotené podľa Nariadenia vlády SR č. 354/2006 Z.z., ktorým sa ustanovujú požiadavky na vodu určenú na ľudskú spotrebu a kontrolu kvality vody určenej na ľudskú spotrebu, porovnaním nameraných a limitných hodnôt pre všetky analyzované ukazovatele. K najčastejšie prekročovaným ukazovateľom patria Mn a celkové Fe, čo poukazuje na pretrvávajúci nepriaznivý stav oxidačno-redukčných podmienok. [1] Vo väčšine prípadov, ak je potrebná úprava podzemných vôd jedná sa práve o odstraňovanie železa a mangánu. Vo svojej práci sme sa zaoberali odstraňovaním týchto kovov z vody kontaktnou filtráciou, porovnávali sme niekoľko materiálov dovážaných zo zahraničia s materiálom pripravovaným na Slovensku – Klinopurom Mn.

ODSTRAŇOVANIE Fe A Mn V ÚPRAVNI VODY V KÚTOCH – KONTAKTNÁ FILTRÁCIA

Experimenty s vybranými materiálmi boli robené v úpravni podzemnej vody Kúty, ktorá je súčasťou Senickej vodárenskej sústavy. Do úpravne je privádzaná voda z dvoch vrtaných studní HK1 a HK2 s výdatnosťou $80 \text{ l}\cdot\text{s}^{-1}$. Voda nevyhovuje požiadavkám Nariadenia vlády č.354/2006 Z.z. v obsahu železa, mangánu, amónnych iónov, agresívneho oxidu uhličitého. Voda je prevzdušňovaná, po pridaní $\text{Ca}(\text{OH})_2$ prechádza na filtre, ktoré sú naplnené preparovaným filtračným pieskom. [2]

Schéma úpravne vody v Kútoch je zobrazená na obr. 1, kde sú zároveň naznačené aj miesta našich experimentálnych meraní (umiestnenie filtračných kolón).

Obr. 1. Schéma úpravne vody v Kútoch s filtračnými kolónami (1. a 2. odberné miesto)

Cieľom technologických skúšok v UV Kúty bolo overenie účinnosti odstraňovania mangánu a železa pri úprave vody filtračným médiom na báze chemicky modifikovaného prírodného zeolitu (Klinopur-Mn). Zároveň bola porovnávaná účinnosť odstraňovania železa a mangánu pri úprave vody s dovážanými materiálmi Birm, Greensand, Cullisorb, Everzit a MTM, ktoré sa v zahraničí využívajú pri odstraňovaní rozpusteného mangánu a železa z vody pre malé zdroje vody.

VLASTNOSTI A ZLOŽENIE MATERIÁLOV POUŽITÝCH V EXPERIMENTOCH

Pridávaním manganistanu draselného (nielen KMnO_4 ale i iných silných oxidačných činidiel) dochádza na povrchu filtračnej náplne k tvorbe povlaku, ktorý slúži ako katalyzátor oxidácie, zrná filtračného média sú obalené vyššími oxidmi kovov, ktoré spôsobujú oxidáciu rozpusteného železa a mangánu. V takomto prípade možno už hovoriť o špeciálnej filtrácii, tzv. kontaktnej filtrácii, filtrácii na manganičitých filtroch. Oxidačný stav povlaku náplne MnOx(s) zohráva významnú úlohu v odstraňovaní rozpusteného mangánu, efektívnosť odstraňovania mangánu je bezprostrednou funkciou koncentrácie MnOx(s) a jeho oxidačného stavu. Na rôznych filtračných náplniach dochádza k tvorbe povlakov s rozdielnymi schopnosťami odstraňovať rozpustený mangán z vody [3, 4, 5, 6, 7]. V súčasnosti sa vo svete okrem klasického preparovaného filtračného piesku využívajú rôzne materiály (uvedené nižšie) s takto vytvorenou oxidačnou vrstvičkou na povrchu zrn filtračnej náplne.

Klinopur-Mn je aktivovaný zeolit – klinoptilolit ťažený a upravovaný na Slovensku. Na zrnách klinoptilolitu je priemyselne vytvorená vrstvička z oxidov mangánu. Výhodou tohto materiálu je jeho nižšia špecifická hmotnosť, ktorá znižuje množstvo práce vody proti preparovaným pieskom.

Birm® je granulované filtračné médium (dovážané z USA) využívané predovšetkým na odstraňovanie železa a mangánu z vody. Ide o špeciálne vyvinutý materiál s vrstvou MnO_2 na povrchu.

Greensand® je glaukonitový minerál zeolitového typu (dovážaný z USA). Vyrába sa z glaukonitového piesku, ktorý sa aktivuje manganistanom draselným. Používa sa na odstraňovanie železa, mangánu a H_2S z vody. Po vyčerpaní oxidačnej kapacity sa lôžko regeneruje roztokom KMnO_4 .

Dôležitým faktorom, ktorý ovplyvňuje účinnosť vyššie spomenutých materiálov je pH vody a obsah kyslíka vo vode. Napr. pre Birm sa odporúča použiť pH vody v oblasti 6,8 až 9, pre Greensand 6,2 – 8,5. Pre účinnejšie odstraňovanie Mn z vody je potrebné pH v oblasti 8 až 9.

Cullisorb® M je vyrobený zo špeciálne preparovaných tzv. zelených pieskov, ktoré majú mimoriadne vysokú katalytickú schopnosť. Filtračná náplň si vyžaduje pravidelnú alebo priebežnú regeneráciu oxidačným činidlom - manganistanom draselným.

Everzit® Mn je granulovaná zmes oxidov Mn, Fe, Si a Al používaný na odstraňovanie rozpusteného železa a mangánu. Na rozdiel od vyššie spomenutých materiálov Everzit je možné použiť pre vody s pH nad 6,5 a nie je potrebná jeho regenerácia manganistanom draselným.

Materiál **MTM®** je granulovaný oxid manganičitý používaný na redukciu železa, mangánu a sírovodíka vo vode. MTM® je možné použiť pre vody s pH 6,2 – 8,5 a voda nemusí obsahovať rozpustený kyslík. Po vyčerpaní oxidačnej kapacity filtračného materiálu je potrebná regenerácia roztokom manganistanu draselného. Ľahká hmotnosť tohto materiálu redukuje množstvo práce vody, čo ho v porovnaní s ostatnými materiálmi zvyhodňuje.

V tabuľke 1 a 2 je pre porovnanie uvedené zloženie a fyzikálne vlastnosti týchto médií. [8]

Tabuľka 1. Fyzikálne vlastnosti Klinopuru, Greensandu a Birmu

	Klinopur Mn	Greensand	Birm
Farba	tmavohnedá	čierna	čierna
Špecifická hmotnosť [kg.m ⁻³]	2200-2440	2400-2900	2000
Sypná hmotnosť [kg.m ⁻³]	1600-1800	1360	750-800
Zrornosť [mm]	0,3 – 2,5	0,25 – 1,0	0,4 – 2,0

Tabuľka 2. Fyzikálne vlastnosti Cullisorbu, Everzitu a MTM

	Cullisorb M	Everzit Mn	MTM
Farba	čierna	čierna	Tmavohnedá
Špecifická hmotnosť [kg.m ⁻³]	3500 - 4000	3500	2000
Sypná hmotnosť [kg.m ⁻³]	1750 - 1850	2000	800
Zrornosť [mm]	> 0,40	0,5 – 1,5	0,3 – 1,4

VÝSLEDKY POLOPREVÁDZKOVÝCH EXPERIMENTOV

Experimentálne zariadenie – filtračné kolóny boli umiestnené za prevzdušňovacím zariadením Inka (1. odberné miesto), kde bol dosiahnutý obsah kyslíka vo vode potrebný na oxidáciu rozpusteného železa vo vode a po prevzdušení a pridaní vápna (2. odberné miesto), t.j. za zariadením na rýchle miešanie, čím boli dodržané optimálne podmienky – zvýšený obsah kyslíka a pH nad 8, ktoré sa vyžaduje pri odstraňovaní mangánu z vody.

Filtračná kolóna bola zo skla, priemer kolóny bol 5,0 cm a výška kolóny 2 m, plocha kolóny 19,635 cm², výška filtračného média 120 cm. Navrhnutý systém ventilov umožňoval rozdeliť prichádzajúcu vodu buď na filtráciu alebo na pranie.

Počas experimentov bola sledovaná kvalita surovej vody (obsah Fe a Mn) a upravenej vody na odtoku z jednotlivých filtračných kolón. Zároveň bolo vodomerom sledované množstvo vody na vstupe do filtračných kolón a prítok vody na odtoku z každej kolóny.

V tabuľke 3 sú uvedené hodnoty Fe, Mn a pH v surovej vode na prítoku do úpravne vody, a hodnoty týchto ukazovateľov v 1. a 2. odbernom mieste.

Tabuľka 3. Hodnoty sledovaných parametrov počas experimentov

Parameter	Surová voda	1. odberné miesto	2. odberné miesto
Fe	2,28 – 5,16	0,90 – 3,87	1,96 – 4,22
Mn	0,82 – 1,12	0,816 – 1,092	0,168 – 0,524
pH	6,64 – 6,98	6,81 – 7,14	8,40 – 8,62

Surová voda prechádzala cez filtračné kolóny v smere zhora nadol, pričom priemerná filtračná rýchlosť sa pohybovala v hodnotách 5,214 m.hod⁻¹ (Birm), 4,956 m.hod⁻¹ (Greensand), 4,411 (MTM), 4,116 (Cullisorb), 4,578 (Everzit Mn) a 5,316 m.hod⁻¹ (Klinopur-Mn). Podmienky filtrácie sú uvedené v tab. 4. a 5.

Tabuľka 4. Podmienky filtrácie

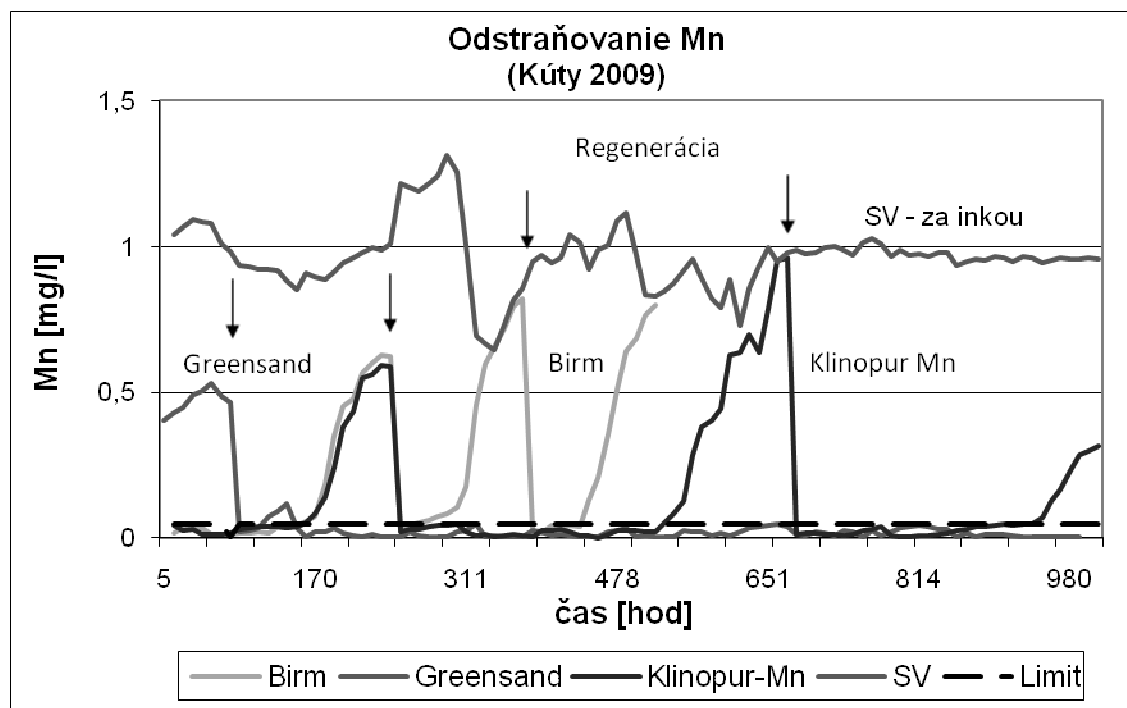
Parameter	Birm	Greensand	MTM
Zrinitosť [mm]	1,0 – 2,0	0,25 – 1,0	0,3 – 1,4
Výška filtračnej náplne [cm]	120	120	120
Priem. prietok kolónou [ml.min ⁻¹]	170,59	162,19	144,34
Priem. filtračná rýchlosť [m.hod ⁻¹]	5,214	4,956	4,411
Priemerný čas zdržania v kolóne [min]	13,81	14,52	16,32

Tabuľka 5. Podmienky filtrácie

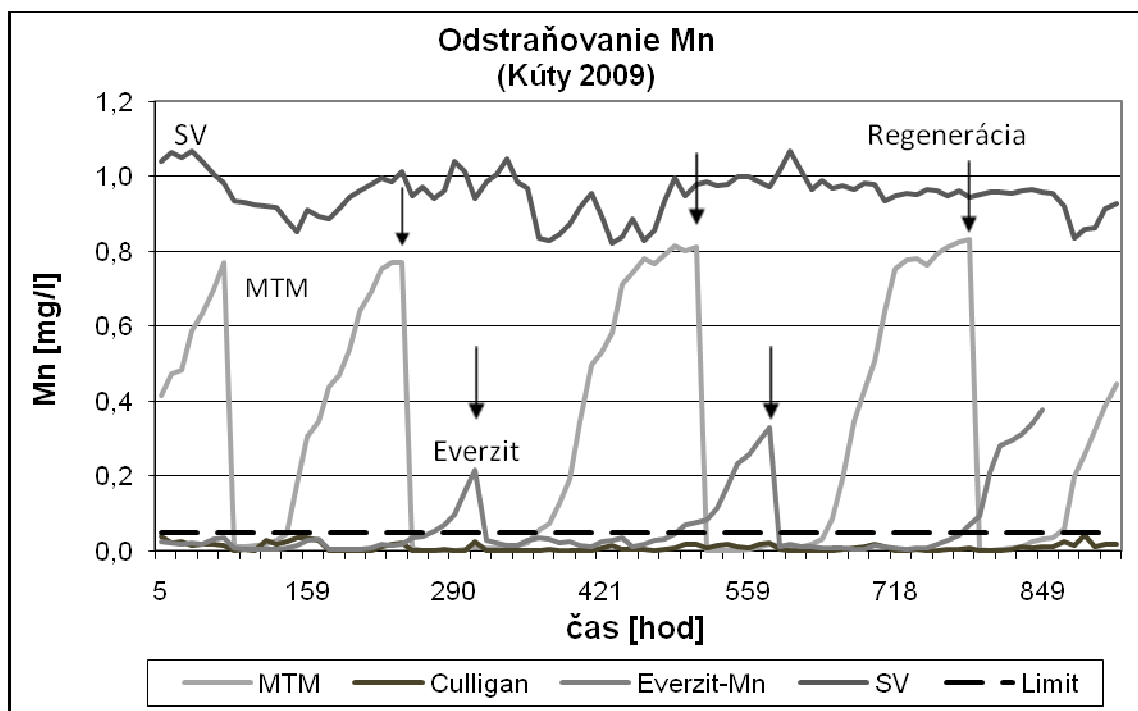
Parameter	Cullisorb M	Everzit Mn	Klinopur Mn
Zrinitosť [mm]	> 0,40	0,5 – 1,5	1,0 – 2,0
Výška filtračnej náplne [cm]	120	120	120
Priem. prietok kolónou [ml.min ⁻¹]	134,70	150,11	173,98
Priem. filtračná rýchlosť [m.hod ⁻¹]	4,116	4,578	5,316
Priemerný čas zdržania v kolóne [min]	17,49	15,69	13,54

Výsledky odstraňovania Mn z vody v 1. odbernom mieste (voda po prevzdušení, pH okolo 7) najlepšie dokumentujú obr. 1 a 2, na ktorých sú uvedené koncentrácie mangánu v prevzdušnenej vode a hodnoty namerané po prechode cez jednotlivé filtračné materiály, na obrázkoch je zároveň zobrazená limitná hodnota mangánu (0,05 mg.l⁻¹) v pitnej vode daná Nariadením vlády č.354/2006 Zb.z. Šípky predstavujú čas regenerácie filtračných médií.

Zo sledovaných filtračných materiálov dosahoval v 1. odbernom mieste najlepšie výsledky Cullisorb M (za celé obdobie experimentov nebola potrebná jeho regenerácia) a po zapracovaní aj Greensand.

Obr. 1. Priebeh odstraňovania mangánu počas filtrácie vody v 1. odbernom mieste

Obr. 2. Priebeg odstraňovania mangánu počas filtrácie vody v 1. odbernom mieste

Filtračné náplne boli priebežne prané (zhruba raz za tri dni) spätným prúdom vody (vzhľadom na množstvo zachyteného vyzrážaného hydroxidu železitého). Po určitom čase, tak ako to vidno na obr. 1 a 2, koncentrácia mangánu v upravenej vode po prechode cez filtračné médium stúpila nad hodnotu $0,05 \text{ mg.l}^{-1}$, vtedy bola náplň filtra zregenerovaná roztokom manganistanu draselného (0,5% roztokom). Po regenerácii hodnoty rozpusteného mangánu v upravenej vode vyhovovali Nariadeniu vlády SR č.354/2006.

Prekročenie limitnej hodnoty $0,05 \text{ mg.l}^{-1}$ Mn bolo ziskné v prípade Klinopuru Mn a Birmu po 159 hodinách prevádzky, v prípade MTM po 155 hodinách (MTM materiál bolo potrebné preprať a zregenerovať), v prípade Everzitu Mn po 266 hodinách. Účinnosť MTM, Birmu a Everzitu Mn sa regeneráciou nezlepšila, v prípade Klinopuru Mn sa postupným zapracovaním filtra čas prekročenia limitnej hodnoty postupne predlžoval.

Výsledky ukázali, že na účinnosť odstraňovania Mn z prevzdušnenej vody má značný vplyv hodnota pH vody, ako aj vysoká koncentrácia mangánu na vstupe do filtračných kolón.

Na základe výsledkov odstraňovania Mn z vody v 2. odbernom mieste (voda po prevzdušení a pridaní vápna, pH okolo 8,4) možno konštatovať, že všetky materiály sú pri pH nad 8,3 účinné, koncentrácia Mn a Fe neprekročila limitnú hodnotu, materiály nebolo potrebné ani po cca 800 hodinách regenerovať.

Klinopur-Mn ako aj ostatné sledované materiály je možné použiť aj v prípade odstraňovania železa z vody, naše výsledky ukázali, že koncentrácia železa v 1. ako aj v 2. odbernom mieste počas celej doby meraní (až na niekoľko vzoriek) neprekročila limitnú hodnotu $0,2 \text{ mg.l}^{-1}$ stanovenú Nariadením vlády č.354/2006 Z.z. Je treba zdôrazniť, že išlo o vysoké koncentrácie 2 až 5 mg.l^{-1} Fe, pričom hodnota železa v surovej vode sa dosť menila podľa toho, ktorá studňa bola použitá na čerpanie,

prípadne tvorbou vyzrážaného $\text{Fe}(\text{OH})_3$, ktorý postupne zanášal celý systém. V prípade použitia jemnejšej frakcie bola by účinnosť filtrácie ešte vyššia.

ZÁVER

Dosiahnuté výsledky poskytujú podklad na využitie Klinopuru-Mn pri odstraňovaní mangánu a železa z vody. Z ďalších materiálov treba spomenúť Cullsorb M, ktorý spolu s Greensandom vykazoval najlepšie účinnosti pri odstraňovaní Mn z vody. Ďalšie sledované materiály vykazovali nižšiu účinnosť, avšak boli účinné pri odstraňovaní železa. Poloprevádzkovým meraním sa zároveň odskúšali filtračné rýchlosti, čas prania a jeho intenzita (vznos filtračného materiálu počas prania), ako aj regenerácie filtračného média s KMnO_4 (0,5 % roztokom KMnO_4).

Na zlepšenie účinnosti odstraňovania železa a mangánu z vody a zároveň na ochranu filtračných materiálov je výhodné použiť dávkovanie alkalického činidla (napr. vápenného mlieka) do upravovanej vody na dosiahnutie vyššej hodnoty pH (akákoľvek hodnota nad 7,6).

Pod'akovanie

Technologické skúšky boli uskutočnené za finančnej podpory projektu APVV-0379-07. Zároveň by sme chceli poďakovať Bratislavskej vodárenskej spoločnosti, a.s. a pracovníkom UV Kúty za pomoc pri experimentoch.

Literatúra

- [1] Správa o stave životného prostredia Slovenskej republiky v roku 2008, Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky, Slovenská agentúra životného prostredia, ISBN 978-80-88833-53-6, s. 308.
- [2] Barloková D., Ilavský J.: Technologické skúšky odstraňovania železa a mangánu v UV Kúty. In: Pitná voda 2009, Trenčianske Teplice 8-9.10.2009, (Buchlovičová, J. ed.) Bratislava: Hydrotechnológia, s.r.o. Bratislava 2009, ISBN 978-80-969974-2-8, s. 113-120.
- [3] Doula, Maria, K.: Removal of Mn^{2+} Ions from Drinking Water by Using Clinoptilolite and a Clinoptilolite-Fe Oxide System. Water Research, Volume 40, Issue 17, October 2006, pp. 3167-3176.
- [4] Knocke, W.R., et al.: Kinetics of Manganese and Iron Oxidation by Potassium Permanganate and Chlorine Dioxide. Jour. AWWA 6/1991, s. 80 - 87.
- [5] Knocke, W.R., Hungate, R., Occiano, S.: Removal of Soluble Manganese by Oxide-Coated Filter Media: Sorption Rate and Removal Mechanism Issues. Jour. AWWA 8/1991.
- [6] Knocke, W.R., Hamon, J.R., Thompson, C.P.: Soluble Manganese Removal on Oxide-Coated Filter Media. Jour. AWWA, 12/1988, s.65 - 70.
- [7] Merkle, P.B., Knocke, W.R., Gallagher, D.: Characterizing Filter Media Mineral Coatings, Jour. AWWA, 12/1996, s.62-73.
- [8] Barloková D., Ilavský J.: Nové filtračné materiály vo vodárenstve. In: Voda Zlín 2010, Zlín 11.-12.3.2010, ISBN 9788025439357.